O‘QUVCHILARNING FUNKSIONAL SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISHDA XALQARO BAHOLASH DASTURLARIGA ASOSLANGAN METODIK YONDASHUV

Andijon davlat pedagogika instituti
Magistratura bo‘limi Ta’lim-tarbiya nazariyasi va
Metodikasi(boshlang‘ich ta’lim) yo‘nalishi
talabasi Azimova Nodiraxon

Annotatsiya: mazkur maqolada o‘quvchilarning funksional savodxonligini rivojlantirish masalasi zamonaviy ta’lim nazariyasi va amaliyoti kontekstida kompleks tarzda tahlil qilinadi. Xususan, xalqaro baholash dasturlari — PISA, PIRLS va TIMSS doirasida shakllangan metodologik yondashuvlarning mohiyati ochib berilib, ularning ona tili ta’limi jarayoniga integratsiyasi ilmiy asosda izohlanadi. Tadqiqotda funksional savodxonlikning kognitiv, kommunikativ va pragmatik komponentlari keng yoritilib, ularni shakllantirishning nazariy asoslari tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada ta’lim jarayonida xalqaro baholash mezonlariga asoslangan metodik tizimni qo‘llash o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish hamda bilimlarni real hayotda qo‘llash kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qilishi ilmiy jihatdan asoslanadi.

Kalit so‘zlar: funksional savodxonlik, kompetensiya, PISA, PIRLS, TIMSS, o‘qish savodxonligi, diskursiv tahlil, ta’lim metodikasi, kognitiv yondashuv, pragmatik kompetensiya

Hozirgi globallashuv sharoitida ta’lim tizimi oldiga qo‘yilayotgan asosiy talablardan biri – o‘quvchilarning nafaqat bilimlarni egallashi, balki ularni real hayotiy vaziyatlarda qo‘llay olish qobiliyatini shakllantirishdan iborat. Bu esa an’anaviy bilimga yo‘naltirilgan ta’lim modelidan kompetensiyaviy yondashuvga o‘tishni taqozo etadi. Shu nuqtai nazardan, funksional savodxonlik tushunchasi zamonaviy pedagogik

paradigmaning markaziy kategoriyalaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Funksional savodxonlik o‘z mohiyatiga ko‘ra o‘quvchining matnni anglash, uni interpretatsiya qilish, baholash va mazkur bilimlarni turli kommunikativ vaziyatlarda qo‘llay olish qobiliyatini ifodalaydi. Bu tushuncha lingvistika, psixologiya va pedagogika fanlarining kesishgan nuqtasida shakllangan bo‘lib, unda shaxsning kognitiv faoliyati, nutqiy kompetensiyasi va ijtimoiy moslashuv darajasi o‘zaro uyg‘unlashadi.

Xalqaro baholash dasturlari – PISA, PIRLS va TIMSS aynan shu kompetensiyani aniqlashga qaratilganligi bilan muhimdir. Mazkur dasturlar orqali o‘quvchilarning bilimlari emas, balki ularning bilimlardan foydalanish darajasi, ya’ni funksional savodxonligi baholanadi. Shu bois, ushbu maqolada mazkur dasturlar asosida funksional savodxonlikni rivojlantirishning nazariy va metodik asoslari keng yoritiladi. Funksional savodxonlik tushunchasi ilmiy adabiyotlarda turlicha talqin etiladi, biroq ularning barchasida umumiy jihat – bilimlarni amaliy qo‘llashga yo‘naltirilganlik mavjud. Lingvodidaktik nuqtai nazardan, funksional savodxonlik o‘quvchining nutqiy faoliyatini samarali amalga oshira olish qobiliyatini ifodalaydi. Bu jarayonda o‘qish savodxonligi alohida ahamiyat kasb etadi, chunki har qanday bilimni egallash, avvalo, matnni tushunish bilan bog‘liq.

O‘qish savodxonligi faqatgina matnni o‘qish va mazmunini anglash bilan cheklanmaydi. U murakkab kognitiv jarayon bo‘lib, unda o‘quvchi matndagi axborotni tahlil qiladi, uni umumlashtiradi, muallif pozitsiyasini aniqlaydi va unga nisbatan o‘z munosabatini bildiradi. Bu jarayon esa yuqori darajadagi tafakkur operatsiyalarini – analiz, sintez, taqqoslash va umumlashtirishni talab etadi. Xalqaro baholash dasturlari aynan shu jihatlarni aniqlashga qaratilgan. Masalan, PISA tadqiqotlarida o‘quvchilarga real hayotiy vaziyatlarga asoslangan matnlar beriladi va ularga ushbu matn asosida muammoli savollar taqdim etiladi. Bu savollar o‘quvchidan faqatgina matndan ma’lumot topishni emas, balki uni tahlil qilish, baholash va yangi vaziyatda qo‘llashni talab qiladi. PIRLS dasturi esa boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining o‘qish

savodxonligini baholashga yo‘naltirilgan bo‘lib, unda badiiy va informatsion matnlar bilan ishlash ko‘nikmalari aniqlanadi. TIMSS esa ko‘proq matematik va tabiiy fanlarga qaratilgan bo‘lsa-da, unda ham funksional yondashuv ustuvor hisoblanadi.

Funksional savodxonlikning shakllanishi bir necha komponentlardan iborat bo‘lib, ular o‘zaro uzviy bog‘liq holda rivojlanadi. Birinchidan, kognitiv komponent – bu o‘quvchining bilimlarni qabul qilish, qayta ishlash va saqlash jarayonlarini o‘z ichiga oladi. Ikkinchidan, kommunikativ komponent – bu o‘quvchining o‘z fikrini og‘zaki va yozma shaklda ifoda eta olish qobiliyatidir. Uchinchidan, pragmatik komponent – bu o‘quvchining bilimlarni real vaziyatlarda qo‘llay olish ko‘nikmasidir. Mazkur komponentlar birgalikda o‘quvchining funksional savodxonligini belgilaydi. Ona tili ta’limi jarayonida funksional savodxonlikni rivojlantirish muhim metodik vazifa hisoblanadi. Chunki aynan ona tili darslari o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasini shakllantirishda asosiy vosita hisoblanadi. Shu sababli, dars jarayonida matn asosida ishlashga alohida e’tibor qaratish zarur. Matn bilan ishlash jarayoni o‘quvchilarning analitik fikrlashini rivojlantiradi, ularni mustaqil xulosa chiqarishga o‘rgatadi.

Bundan tashqari, muammoli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish ham funksional savodxonlikni rivojlantirishda samarali hisoblanadi. Muammoli vaziyatlar o‘quvchini faol fikrlashga undaydi, uni izlanishga majbur qiladi. Bu esa o‘quvchining bilimlarni chuqur o‘zlashtirishiga va ularni amaliyotda qo‘llay olishiga olib keladi. Differensial yondashuv ham muhim metodik omillardan biridir. Har bir o‘quvchining bilim darajasi, qobiliyati va qiziqishlari turlicha bo‘lganligi sababli, ularga individual yondashuvni qo‘llash zarur. Bu esa o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, diagnostik baholash tizimi ham funksional savodxonlikni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Diagnostik baholash orqali o‘quvchilarning kuchli va zaif tomonlari aniqlanadi, bu esa ta’lim jarayonini individuallashtirish imkonini beradi. Umuman olganda, xalqaro baholash dasturlariga asoslangan metodik

yondashuv o‘quvchilarning mustaqil fikrlash, tanqidiy yondashuv va muammolarni hal etish kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu esa zamonaviy ta’limning asosiy maqsadlariga to‘liq mos keladi.

Yuqoridagi nazariy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, funksional savodxonlik o‘quvchilarning zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun zarur bo‘lgan asosiy kompetensiyalardan biridir. Xalqaro baholash dasturlari esa ushbu kompetensiyani aniqlash va rivojlantirishda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Ona tili ta’limida mazkur yondashuvlarni joriy etish o‘quvchilarning o‘qish savodxonligini, analitik tafakkurini va kommunikativ qobiliyatlarini rivojlantiradi. Shu bois, ta’lim jarayonida xalqaro tajribalarni keng qo‘llash, metodik tizimni takomillashtirish va o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyasini oshirish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgana adabiyotlar

1. Nurmanova, D. A. (2021). Neutralization of consonant opposition in anlaut of the uzbek language.

2. Azimov A.N. O‘zbek tilida diniy nutqiy janrlar tasnifi // Scientific journal of higher education and creative innovations Ajou sci. – 2025. – №1. – B. 50-53.

3. O‘G‘Li, A. A. N. (2022). Ruhiy zo‘riqish va uning talaffuz jarayoniga ta’siri. *Ta’lim fidoyilari*, *1*, 69-72.

4. Niyozidin o'g'li, A. A. Tez aytishlar fonetik trenajyor sifatida. *Scien ce and innovation International scientific*, *1*(7).

5. Akbarjon, A. (2021). The relationship between language and society. *International scientific research journal*, *9*.

6. Akbarjon, A. (2022). The importance of tongue twisters in the development of children's speech. *Web of Scientist: International Scientific Research Journal*, *3*(02), 146-148.

7. Azimov, Akbarjon. "DINIY NUTQIY JANRLARNING O ‘ZIGA XOS GRAMMATIK VA USLUBIY XUSUSIYATLARI." *Ijtimoiy-gumanitar sohada ilmiy-innovatsion tadqiqotlar* 3.4 (2026): 702-705.

8. Niyozidin o‘g‘li, A. A. O ‘ZBEK TILIDA DINIY NUTQIY JANRLAR TASNIFI. *“ADVANCED JOURNAL OF UNIVERSITY SCIENCE AND CREATIVE INNOVATIONS” AJOU SCI*, 90.